

OCHRONA PRAWNA ŻOŁNIERZY PODCZAS DZIAŁAŃ NIEREGULARNYCH

Mirosław TOKARSKI*

* Wydział Bezpieczeństwa Narodowego i Logistyki, Wyższa Szkoła Oficerska Sił Powietrznych
e-mail: mtokarski23@wp.pl

Artykuł wpłynął do redakcji 02.12.2011 r. Zweryfikowaną i poprawioną wersję po recenzjach i korekcie otrzymano w marcu 2012 r.

We współczesnych konfliktach zbrojnych obowiązują normy prawa wojennego, które ograniczają dowolność w stosowaniu metod i środków na polu walki przez walczące strony. Ich istotą jest zapobieganie nadmiernym i nieuzasadnionym skutkom działań zbrojnych wobec żołnierzy, którzy z różnych przyczyn nie mogą uczestniczyć w dalszej walce. Zasady te dotyczą zarówno żołnierzy uczestniczących w działaniach regularnych, jak i nieregularnych.

Słowa kluczowe: ochrona prawna, prawo wojenne, działania nieregularne, żołnierze walczący i wyłączeni z walki, żołnierze ranni i chorzy

WSTĘP

Przepisy prawa wojennego odgrywają istotną rolę w ochronie pozycji prawnej żołnierzy walczących stron. Niemniej jednak ich znaczenie i rola uwarunkowane są normami poszczególnych konwencji, które stanowią podstawę prawną do stosowania zawartych w nich reguł i zasad prowadzenia walki zbrojnej. Przepisy prawa wojennego rozstrzygają, o tym, kiedy i w jakim zakresie należy stosować normy prawa wojennego pomiędzy walczącymi stronami¹. Mając na uwadze ścisłe związki, jakie zachodzą między prawem wojennym a faktycznymi działaniami zbrojnymi prowadzonymi przez żołnierzy walczących stron powstał zamysł rozważenia następującego problemu: czy taka ochrona dotyczy tylko żołnierzy działań regularnych, czy także rozciąga się na żołnierzy biorących udział w działaniach nieregularnych?

Uzasadnieniem dla rozwiązania podjętego problemu jest fakt, iż od niepamiętnych czasów w różnego rodzaju wojnach i konfliktach zbrojnych ginie wielu żołnierzy, nie mniej jest okaleczonych i jak dotąd nie we wszystkich działaniach zbrojnych przez wal-

¹ M. Flemming, *Międzynarodowe prawo wojenne. Zbiór dokumentów*, Wybór, Wstęp i przypisy M. Flemming, MON, Warszawa 1978, s. 5-6.

czące strony przestrzegane są międzynarodowe wzorce postępowania². Nie zawsze też walczący rozróżniają działania regularne i nieregularne, które zresztą w prawie wojennym nie są *expressis verbis* wyraźnie wyodrębnione, co może prowadzić do mylnych decyzji ze strony walczących. A mianowicie, czy działania żołnierzy uczestniczących stron są działaniami legalnymi czy też nielegalnymi?

Zasygnalizowane wyżej determinanty dotyczące ochrony prawnej żołnierzy podczas działań nieregularnych wskazują, że rozwiązanie wyłonionego problemu wymaga wyjaśniania następujących kwestii: pojęcia działań nieregularnych, ochrony prawnej żołnierzy biorących udział w działaniach nieregularnych, kryteriów czasowych ochrony żołnierzy uczestniczących w działaniach nieregularnych oraz przedmiotu ochrony prawnomiędzynarodowej żołnierzy uczestniczących w działaniach nieregularnych. Uzasadnienie wyłonionego problemu wynika z faktu, że w zakresie przestrzegania ustanowionych przez prawo wojenne wzorców postępowania na polu walki dokonał się zasadniczy postęp, który powoduje, że żołnierze walczących stron są coraz bardziej zdyscyplinowani pod względem obowiązujących międzynarodowych zasad walki. Ponadto, coraz bardziej skuteczny jest też tryb ścigania uczestników działań zbrojnych, którzy nie przestrzegają dyscypliny w zakresie stosowania się do prawa wojennego. Mogą być oni sądzeni zarówno przez wymiar sprawiedliwości własnego kraju, jak i trybunał międzynarodowy³.

1. POJĘCIE „DZIAŁAŃ NIEREGULARNYCH”

W oparciu o obowiązujące normy prawa wojennego trudno wyartykułować, co należy rozumieć pod pojęciem „działań nieregularnych”. W tekstach poszczególnych aktów normatywnych ustawodawca międzynarodowy posługuje się jedynie bliżej nieokreślonymi zwrotami: „kroki wojenne⁴”, „użycie siły⁵”, „wojna⁶”, „konflikt zbrojny⁷”, „zaatakowanie⁸”, „bombardowanie⁹” itp. Brak wyraźnego zdefiniowania przez prawodawcę wymienionego zwrotu powoduje, że w sferze teoretycznych rozważań powstają uzasadnione wątpliwości, co można zaliczyć, do działań nieregularnych.

Wyjaśnienie wskazanych wątpliwości jest uzasadnione faktem, że w działaniach zbrojnych dominujące są działania regularne nie zaś, jak to wynika z samej nazwy, dzia-

² F. de Mulinen, *Podręcznik Prawa Wojennego dla sił zbrojnych*, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 1998, s. 23-24.

³ Chodzi tu o ONZ-owski Trybunał ds. zbrodni wojennych w Hadze; zob. np. artykuł „Trybunał w Hadze: serbski zbrodniarz Goran Hadzić nie przyznał się do winy”, [w:] „Gazeta Prawna” z dnia 24 sierpnia 2011 oraz art. 123 oraz art. 124 Rozdziału XVI, zatytułowanego *Przestępstwa przeciwko pokojowi, ludzkości oraz przestępstwa wojenne*, ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. z 1997, Nr 88, poz. 553).

⁴ Zob. art. 1 *Konwencji z dnia 18 października 1907 r. dotyczącej rozpoczęcia kroków nieprzyjacielskich*, (Dz. U. z 1927, Nr 21, poz. 159).

⁵ Zob. art. 10 *Konwencji z dnia 18 października 1907 r. dotyczącej praw i obowiązków mocarstw i osób neutralnych w razie wojny lądowej*, (Dz. U. z 1927, Nr 21, poz. 163).

⁶ Zob. art. 2 *Konwencji z dnia 10 marca 1927 r. dotyczącej praw i zwyczajów wojny lądowej*, (Dz. U. z 1927, Nr 21, poz. 161).

⁷ Ibidem.

⁸ Art. 2 *Konwencji z dnia 3.07.1933 r., o określeniu napaści*, (Dz. U. z 1933, Nr 93, poz. 712).

⁹ *Konwencja z dnia 18.10.1907r o bombardowaniu przez morskie siły zbrojne w czasie wojny*, (Dz. U. z 1936, Nr 6, poz. 66).

łania nieregularne. Z tego względu niezbędne wydaje się odwołanie do Regulamin działań wojsk lądowych obowiązującego w SZ RP¹⁰. W myśl wymienionego Regulaminu „działania nieregularne” to: „Rodzaj działań bojowych prowadzonych specyficznymi sposobami w ugrupowaniu przeciwnika przez doraźnie tworzone, stosownie do potrzeb i sytuacji, zgrupowania taktyczne. Wymienione zgrupowania mogą funkcjonować w czasie pokoju lub być doraźnie tworzone w czasie wojny”. Celem wymienionych działań nieregularnych jest rozpoznanie przeciwnika, osłabienie jego potencjału, zakłócanie jego systemów dowodzenia, wsparcia i zabezpieczenia oraz zmuszenie do wydzielenia większych sił i środków do ubezpieczeń, a tym samym zmniejszenia zasadniczego potencjału bojowego przewidywanego do wykonania głównego zadania. Zgodnie z omawianym Regulaminem, typowymi formami taktyki działań nieregularnych mogą być: rozpoznanie, dywersja, blokowanie, likwidacja, działania psychologiczne.

Wyjaśnienie pojęcia „działań nieregularnych” pozwala przejść do ustalenia znaczenia następnej kwestii – ochrony prawnej żołnierzy biorących udział w działaniach nieregularnych.

2. W KRĘGU DEFINICJI „OCHRONY PRAWNEJ” ŻOŁNIERZY BIORĄCYCH UDZIAŁ W DZIAŁANIACH NIEREGULARNYCH

W prawie wojennym ustawodawca, nie podaje wprost definicji statusu prawnego żołnierzy uczestniczących w „działaniach nieregularnych”, a nawet jak już nadmieniono samej definicji tych działań. Zatem konieczne było wyjaśnienie pojęcia „ochrony prawnej” poprzez odwołanie się do literatury prawa krajowego. Według Słownika języka polskiego PW, termin „ochrona” oznacza: „zabezpieczenie, osłonę przed zniszczeniem, skrzywdzeniem”¹¹. Z kolei termin „prawny” został określony w doktrynie prawa jako „ogół przepisów, norm prawnych regulujących stosunki między ludźmi”¹². Z uwagi na fakt, że ustalana treść „ochrona prawna” posiada strukturę dwuczłonową można przyjąć, że pojęcie „ochrona prawna żołnierzy biorących udział w działaniach nieregularnych” będzie oznaczała status prawny żołnierzy biorących udział w nieregularnych działaniach zbrojnych uregulowany normami prawa wojennego, które stanowi o ich prawach i obowiązkach.

Ustalona definicja ma swoje umocowanie w prawie wojennym. Przepis art. 1 Regulaminu dotyczącego praw i zwyczajów wojny lądowej stanowi bowiem wprost: ustawy, prawa i obowiązki wojenne stosuje się do wojska, a nawet do innych uczestników działań zbrojnych, o ile będą posiadali status kombatanta. W tym przypadku normatywnym kryterium uznania za kombatanta jest: 1) posiadanie przez walczących na czele osoby odpowiedzialnej za swych podwładnych; 2) noszenie stałej i dającej się rozpoznać z daleka odznaki wyróżniającej; 3) jawne noszenie broni; 4) przestrzeganie w swych działaniach praw i zwyczajów wojennych. Tak określona ochrona wynika z możliwości podejmowania przez żołnierzy walczących stron działań zbrojnych, które mają na celu zapewnienie prawidłowości całego toku postępowania w sposób kontrolowany, nie zaś oparty na dowolności. Trzeba jednak pamiętać, że prawa i obowiązki uczestników kon-

¹⁰ *Regulamin Działania Wojsk Lądowych*, Warszawa 2008, Rozkaz Nr 553/DWL Dowódcy Wojsk Lądowych z dnia 03 listopada 2008 r.

¹¹ *Słownika języka polskiego PWN*, Wyd. Naukowe PWN, L-P, Warszawa 1999, s. 418.

¹² A. Redelbach, S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii państwa i prawa*, Warszawa 1994, s. 74.

fliktów zbrojnych nie są skodyfikowane w jednym akcie prawnym, lecz w różnych konwencjach składających się na prawo wojenne.

Przedstawiona definicja wskazuje *expressis verbis*, że normy prawa wojennego biorą pod ochronę nie tylko żołnierzy działań regularnych, ale także żołnierzy działań nieregularnych. Jednakże jak wynika to z praktyki konfliktów zbrojnych skuteczność przestrzegania prawa wojennego w różnego rodzaju działaniach uzależniona jest nie tylko od samych przepisów prawa, ale przede wszystkim od świadomości oraz dyscypliny samych żołnierzy walczących stron. Oznacza to, że wszyscy żołnierze biorący udział w działaniach zbrojnych obowiązani są przestrzegać nakazów i zakazów płynących z obowiązującego prawa wojennego. Należy również mieć na uwadze, ten oczywisty fakt, że w warunkach działań zbrojnych, nie ma organów porządkowych, które stałyby na straży jakiegokolwiek statusu strony walczącej (np. w postaci policji czy żandarmerii). W konsekwencji w trakcie bezpośrednich walk sami żołnierze zmuszeni są do przestrzegania norm prawa wojennego w oparciu o reguły określone przez normy tego prawa na zasadzie wzajemności. Z tego względu, skuteczność przestrzegania prawa wojennego uzależniona jest od dyscypliny wewnętrznej i formalnej żołnierzy biorących udział w działaniach zbrojnych.

3. KRYTERIA CZASOWE OCHRONY ŻOŁNIERZY UCZESTNICZĄCYCH W DZIAŁANIACH NIEREGULARNYCH

Prawo wojenne jednoznacznie wypowiada się na temat początku i końca ochrony żołnierzy uczestniczących w działaniach nieregularnych. Wyznacznikiem początku ochrony żołnierzy uczestniczących w działaniach nieregularnych zawsze będzie przystąpienie do walki z przeciwnikiem. Formalnie rzecz biorąc z punktu widzenia prawa wojennego nie ma też znaczenia, czy przystąpienie poszczególnych państw do działań zbrojnych będzie miało charakter legalny, czy też nielegalny¹³. A więc czy działania zbrojne są skutkiem wypowiedzenia wojny, czy też wynikały z napaści jednego państwa na drugie. W każdym przypadku z chwilą rozpoczęcia wojny powstaje początek prawnomiędzynarodowej ochrony żołnierzy uczestniczących w działaniach nieregularnych. Ochrona ta jest skuteczna przez cały czas trwania wojny lub konfliktu, aż do chwili całkowitego ich zakończenia, zawarcia pokoju, rozejmu, zawieszenia broni lub kapitulacji, a na terenie okupowanym – z chwilą zakończenia okupacji przez nieprzyjaciela¹⁴.

4. PRZEDMIOT OCHRONY PRAWNOMIĘDZYNARODOWEJ ŻOŁNIERZY UCZESTNICZĄCYCH W DZIAŁANIACH NIEREGULARNYCH

Ten obszar dociekań jest najbardziej złożony. W prawie wojennym nie ma bowiem jednego aktu normatywnego, który by w całości zakreślał granice przedmiotowe ochrony prawnomiędzynarodowej żołnierzy uczestniczących w działaniach podstawowych – jakimi są działania zbrojne regularne. Z tego względu trudno więc oczekiwać, aby takie regulacje były skodyfikowane w jednym akcie prawnym w stosunku do działań nieregularnych. Nie oznacza to bynajmniej, że precyzacja zakresu przedmiotowego tego rodzaju działań z użyciem żołnierzy – kombatantów jest niemożliwa. Wręcz przeciwnie, już pobieżna analiza przepisów prawa wojennego, wykazała, że istnieją podstawy do wyod-

¹³ Np. zgodnie z Konwencją z dnia 18 października 1907..., *op. cit.*

¹⁴ Zob. P. Czubik, B. Kurniak, *Organizacje międzynarodowe*, C. H. Beck, Warszawa 2004, s. 29.

rębienia następujących rodzajów ochrony żołnierzy uczestniczących w działaniach nieregularnych:

- ochrony żołnierzy podczas działań nieregularnych;
- ochrony żołnierzy podczas działań nieregularnych opuszczających statek powietrzny na spadochronie;
- ochrony żołnierzy podczas działań nieregularnych po wylądowaniu na terenie przeciwnika;
- ochrony żołnierzy podczas działań nieregularnych wykonujących zadania związane z zabezpieczeniem transportu rannych i chorych z pola walki;
- ochrony żołnierzy podczas działań nieregularnych, którzy są chorzy, ranni lub są rozbitkami;
- ochrony żołnierzy podczas działań nieregularnych wziętych do niewoli;
- ochrony zwłok lub szczątków żołnierzy działań nieregularnych.

4.1. Szczegółowy zakres ochrony prawnej żołnierzy uczestniczących w działaniach nieregularnych

Zgodnie z art. 43 Protokołu Dodatkowego do Konwencji Genewskich z dnia z dnia 8 czerwca 1977 r.¹⁵, dotyczącego ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych, żołnierze uczestniczący w działaniach bojowych¹⁶, przynależni do sił zbrojnych żołnierze – kombatanci posiadają najistotniejsze prawo – prawo bezpośredniego uczestniczenia w tych działaniach oraz korzystania z będącego na ich wyposażeniu sprzętu wojskowego. Celem tego działania jest wyeliminowanie uzbrojenia, sprzętu wojskowego oraz siły żywej przeciwnika bez ograniczenia. Warunkiem jest, aby uczestnictwo to wiązało się bezpośrednio z walką zbrojną i posiadaniem przez wymienionych żołnierzy statusu kombatanta. Prawo to trwa do chwili zakończenia działań zbrojnych. Jeżeli zatem żołnierze uczestniczący w działaniach nieregularnych posiadają status kombatanta, to korzystają z praw i obowiązków kombatanta na równi z żołnierzami uczestniczącymi w działaniach regularnych.

W związku z przepisem art. 43 I PD, wyeliminowanie żołnierzy działań bojowych nieregularnych z uczestnictwa w działaniach zbrojnych nie może stanowić podstawy do ich karania (znęcania się nad nimi, zabicia itp.) w sytuacji pojmania przez stronę przeciwną. Na straży zapisu art. 43 I PD stoi przepis, art. 4 Regulamin dotyczącego praw i zwyczajów wojny lądowej, regulujący relacje pomiędzy kombatantami należącymi do strony przeciwnej. Wymieniony przepis stanowi, że pojmani żołnierze stają się jeńcami wojennymi i zostają pod władzą rządu nieprzyjacielskiego, natomiast nie pod władzą osób lub oddziałów, które ich wzięły do niewoli. Z tego względu żołnierze pojmani powinni być traktowani w sposób humanitarny i korzystać z przyznanych jeńcom praw. Wszystko zaś, co stanowi ich własność osobistą pozostaje ich własnością. Wyjątek stanowi broń, dokumenty oraz statek powietrzny, które w myśl art. 53 Regulamin dotyczącego praw i zwyczajów wojny lądowej armia zajmująca daną miejscowość, może zarekwirować – jeśli służy on do celów wojennych.

¹⁵ Dz. U. z 1992, Nr 41, poz. 175, Załącznik.

¹⁶ W dalszej części wymieniony Protokół dodatkowy będzie powoływany jako I DP.

4.2. Ochrona żołnierzy uczestniczących w działaniach nieregularnych opuszczających statek powietrzny na spadochronie

Źródłem prawa do ochrony żołnierzy uczestniczących w działaniach nieregularnych, którzy opuszczają statek powietrzny na spadochronie stanowi art. 42 I PD do Konwencji Genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r. W myśl przywołanego przepisu, osoba opuszczająca ze spadochronem statek powietrzny niezdolny do lotu nie powinna być przedmiotem ataku w czasie opadania. Oznacza to, że żołnierzowi działań nieregularnych, który opuścił ze spadochronem statek powietrzny należy, w razie wylądowania jego na terytorium kontrolowanym przez stronę przeciwną dać możliwość poddania się przed uczynieniem na niego ataku. Chyba że widoczne jest podjęcie przez niego wrogiego działania¹⁷. Z ochrony takiej nie korzystają natomiast oddziały powietrznodesantowe.

Identyczne uprawnienia, z mocy art. 41 IPD, przysługują żołnierzom działań nieregularnych, którzy znaleźli się na terenie zajęтым przez przeciwnika w sposób szczególny (np. w wyniku rozbicia śmigłowca, którym się poruszali lub po uszkodzeniu pojazdu na minie lub w wyniku ostrzelania, itp.) i zostali uznani za wyłączonych z walki oraz znajdują się we władzy strony przeciwnej; wyrażają wyraźnie wolę poddania się; utracili świadomość lub są w stanie niesprawności z powodu ran lub choroby i wskutek tego nie mogą się bronić oraz nie próbują ucieczki.

Dowódcy strony wojującej, na terenie której znaleźli się żołnierze uczestniczący w działaniach bojowych nieregularnych nie mogą, w związku z wyżej wskazanymi okolicznościami, zgodnie z art. 40 I PD, wydać rozkazu, by nikogo nie zostawiać przy życiu. Z kolei art. 23 Regulaminu dotyczącego praw i zwyczajów wojny lądowej, będący Anekssem do Konwencji dotyczącej praw i zwyczajów wojny lądowej, zakazuje stosowania do żołnierzy, w tym również i żołnierzy działań nieregularnych: 1) trucizny lub broni zatrutej, 2) zabijania albo ranienia zdradzieckiego, 3) zabijania lub zadawania ran, jeśli załoga złożyła broń i nie mając już środków obrony, zdała się na łaskę; 4) oświadczenia, że nikomu nie będzie darowane życie; 5) używania broni, pocisków lub środków, mogących zadać zbyteczne cierpienie.

Należy wyraźnie zastrzec, że także żołnierze działań nieregularnych, zobowiązani są przestrzegać rygorów wprowadzonych przez prawo wojenne, podczas walk na terenie zajęтым przez przeciwnika. Przykładowo, w myśl, art. 37 I PD, nie mogą zabijać lub ranić żołnierzy nieprzyjacielskich w sposób wiarołomny, tj. poprzez działania odwołujące się do dobrej wiary przeciwnika w celu wprowadzenia go w błąd, aby uważał on, że ma prawo zastosować ochronę przewidzianą przez przepisy prawa międzynarodowego, mającego zastosowanie w konfliktach zbrojnych albo, że ma obowiązek udzielić takiej ochrony. Przejawem wiarołomstwa, które nie korzysta z ochrony w świetle przepisów prawa wojennego może być: 1) udawanie posiadania statusu osoby cywilnej lub niekombatanta; 2) udawanie niesprawności wywołanej ranami lub chorobą; 3) udawanie poddania się; 4) udawanie posiadania uprzywilejowanego statusu przez używanie

¹⁷ B. Gustafsson, P. Nordbeck, *Szwedzki Svensk soldat*, Stockholm 1994, s. 179 i nast.

znaków, odznak lub mundurów Narodów Zjednoczonych, państw neutralnych lub innych państw niebędących stronami konfliktu¹⁸.

Należy, zatem wyraźnie podkreślić, że stosowanie działań wiarołomnych wobec przeciwnika pozbawia żołnierze uczestniczący w działaniach nieregularnych ochrony prawa wojennego. Dozwolone natomiast są podstępny wojenne. Podstęp może być stosowany zgodnie z art. 37 pkt 2 IPD, jeżeli jego celem będzie wprowadzenie przeciwnika w błąd lub skłonienie do postępowania nieostrożnego, lecz nie odwołuje się do dobrej wiary przeciwnika. Przykładem czynów, które zostały zakwalifikowane jako podstęp wojenny mogą być: maskowanie, pułapka oraz fałszywe informowanie.

Warto zaznaczyć, że podczas działań nieregularnych istnieje uzasadniona obawa, że żołnierze tych działań mogą być wzięci za szpiega w czasie przebywania na terenie zajęтым przez przeciwnika. Wzięcie za szpiega, podobnie, jak i za osobę wiarołomną, pozbawia w konsekwencji prawa do uzyskania statusu jeńca wojennego. Jednakże w myśl art. 46 I PD, żołnierze działań nieregularnych, którzy na terenie zajęтым przez przeciwnika zbieraliby lub usiłowali zbierać wiadomości nie mogą być uznani za uprawiający działalność szpiegowską, jeżeli w tym czasie będą nosić umundurowanie swoich sił zbrojnych.

4.3. Ochrona żołnierzy uczestniczących w działaniach nieregularnych chorych i rannych

Wyjaśnienie zakresu ochrony żołnierzy uczestniczących w działaniach bojowych nieregularnych – chorych i rannych wymaga najpierw ustalenia, co kryje się pod pojęciem „ranny” i „chory” w rozumieniu prawa wojennego. Opierając się na art. 8 pkt a I PD, należy przyjąć, że żołnierz ranny w związku z prowadzeniem działań nieregularnych to osoba, która z powodu urazu, choroby albo innej ułomności lub zakłócenia czynności fizycznych czy umysłowych potrzebuje opieki lub pomocy medycznej i który powstrzymuje się od jakichkolwiek działań wrogich. Tak zakwalifikowany pod względem prawnym żołnierz „ranny” i „chory” będzie korzystał z ochrony przewidzianej w art. 3 Konwencji Genewskiej z dnia 12 sierpnia 1949 r. o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach czynnych¹⁹. Zgodnie z przywołanym przepisem konwencji żołnierze działań nieregularnych powinni być we wszelkich okolicznościach traktowani w sposób humanitarny, jeśli: a) nie biorą już bezpośredniego udziału w działaniach wojennych; b) złożyli broń; c) stali się niezdolni do walki na skutek choroby, ran, pozbawienia wolności lub z jakiegokolwiek innego powodu.

W Konwencji Genewskiej zastrzeżono jednocześnie, że wszyscy żołnierze powinni być traktowani jednakowo, bez czynienia żadnej różnicy na ich niekorzyść z powodu rasy, koloru skóry, religii lub wiary, płci, urodzenia lub majątku ani z żadnych innych analogicznych powodów²⁰. W tym celu są zakazane w stosunku do wyżej wymienionych żołnierzy w każdym czasie i w każdym miejscu: a) zamachy na życie i nieetykalność cielesną, a w szczególności zabójstwa we wszelkiej postaci, okaleczenia, okrutne traktowanie,

¹⁸ J. Karpowicz, M. Tokarski, *Współczesne bezpieczeństwo międzynarodowe. Wybrane Problemy*, WSOSP, Dęblin 2000, s. 277.

¹⁹ Dz. U. z 1956, Nr 38, poz. 171, Dalszej części tekstu wymieniona Konwencja będzie powoływana jako kprcac.

²⁰ Zob. *Komentarz do art. 123 Kodeksu karnego*, [w:] A. Marek, *Kodeks Karny*, Warszawa 2010.

tortury i męki²¹; b) branie zakładników; c) zamachy na godność osobistą, a w szczególności traktowanie poniżające i upokarzające; d) skazywanie i wykonywanie egzekucji bez uprzedniego wyroku, wydanego przez sąd należycie ukonstytuowany i dający gwarancje procesowe, uznane za niezbędne przez narody cywilizowane. Natomiast wszyscy ranni i chorzy powinni być zabierani z miejsca walk.

Zgodnie z art. 15 kprcac walczące strony posiadają też obowiązek, aby w każdym czasie, w tym także po bitwie poszukiwać i zbierać rannych, chorych, żołnierzy uczestniczących w działaniach bojowych nieregularnych, ochronić ich przed rabunkiem i złym traktowaniem oraz zapewnić niezbędną opiekę²². Strony w konflikcie mogą również zawierać porozumienia miejscowe w sprawie ewakuacji lub wymiany rannych i chorych z obszaru obleganego lub otoczonego oraz w sprawie dopuszczenia do tego obszaru personelu sanitarnego i duchownego oraz materiałów sanitarnych.

Innym istotnym obowiązkiem jest płynący z art. 16 kprcac nakaz dla wojujących stron bezzwłocznego zarejestrowania wszystkich danych mogących pomóc do ustalenia tożsamości rannych, chorych i zmarłych strony przeciwnej, którzy znaleźli się w ich władzy. Według art. 16 kprcac informacje te powinny zawierać dane umożliwiające identyfikację osb pozostających we władzy strony przeciwnej. Należą do nich: a) oznaczenie państwa, któremu żołnierze podlegają, b) przydział lub numer książeczki wojskowej, c) nazwisko, d) imię lub imiona, e) data urodzenia, f) wszelkie inne dane znajdujące się na karcie lub tabliczce tożsamości, g) data i miejsce wzięcia do niewoli lub zgonu, h) wiadomości dotyczące ran, choroby lub przyczyny śmierci. Wszystkie wymienione informacje powinny być przesłane do Biura Informacji, które zobowiązane jest przekazać je stronie, której te osoby podlegają, za pośrednictwem państwa opiekuńczego i Centralnego Biura Informacji o jeńcach wojennych

4.4. Ochrona zwłok oraz szczątków żołnierzy uczestniczących w działaniach nieregularnych

Ochrona zwłok oraz szczątków żołnierzy uczestniczących w działaniach nieregularnych jest unormowana w identyczny sposób, co pozostałych żołnierzy - kombatanów uczestniczących w działaniach zbrojnych. W tym względzie fundamentalne znaczenie posiada przepis art. 17 Konwencji Genewskiej o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach czynnych z dnia 12 sierpnia 1949 r., który zobowiązał strony wojujące do czuwania nad tym, aby pogrzebanie lub spalenie zwłok było dokonywane indywidualnie, jeżeli okoliczności na to pozwolą. Konwencja wymaga też, aby grzebanie i spalenie zwłok poprzedzone było przez dokładne lekarskie zbadanie zwłok w celu stwierdzenia śmierci i ustalenia tożsamości. Jednocześnie zalecone zostało pozostawienie po-

²¹ Zakaz tortur lub niehumanitarnego traktowania wynika także z innych aktów prawa międzynarodowego: Europejskiej Konwencji o zapobieganiu torturom oraz niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu z dnia 26 listopada 1987 r. (Dz. U. z 1995, Nr 46, poz. 238); art. 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 1950 (Dz. U. z 1993, Nr 61, poz. 284); oraz z art. 7 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977, Nr 38, poz. 167).

²² Szerzej na ten temat zob. *Wskazania dla krajowych stowarzyszeń Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycy w sprawie ich działalności konfliktu*, Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża, Genewa 1999, s. 38.

łowy podwójnej tabliczki tożsamości albo całej tabliczki, o ile jest pojedyncza na zwłokach.

Jednocześnie Konwencja wprowadza zastrzeżenie, aby zwłoki były palone tylko z powodu naglących wymagań higieny albo ze względów wynikających z religii zmarłych. W razie spalenia zwłok, konieczne jest w związku z tym szczegółowe określenie okoliczności i przyczyny tego spalenia, w akcie zgonu albo w uwierzytelnionej liście zmarłych. Ponadto, strony w konflikcie są zobowiązane, aby zmarli byli grzebani z czcią i w miarę możliwości zgodnie z obrządkami religii, którą wyznawali, groby ich szanowane, zgrupowane, według narodowości zmarłych, należycie utrzymane i tak oznaczone, aby mogły być zawsze odszukane.

Wskazany wyżej obowiązek nakłada na strony wojujące obowiązek zorganizowania urzędowo na początku działań wojennych zarządu grobów dla umożliwienia ewentualnych ekshumacji, zapewnienia tożsamości zwłok bez względu na rozmieszczenie grobów i ewentualnego ich odesłania do kraju pochodzenia. Wymienione ustalenia mają także zastosowanie do popiołów pochodzących ze spalenia zwłok żołnierzy, co oznacza, że powinny być one przechowywane przez zarząd grobów, aż do czasu, gdy kraj pochodzenia zawiadomi ostatecznie o swych życzeniach w tej sprawie.

Kolejny przepis art. 16 kprcac nakłada na strony walczące obowiązek, aby możliwie najprędzej zarejestrowały wszystkie dane mogące pomóc w ustaleniu tożsamości zmarłych strony przeciwnej, którzy znaleźli się w ich władzy²³. Wymienione informacje powinny zawierać: a) oznaczenie państwa, któremu oni podlegają, b) przydział lub numer książeczki wojskowej, c) nazwisko, d) imię lub imiona, e) datę urodzenia, f) wszelkie inne dane znajdujące się na karcie lub tabliczce tożsamości, g) datę i miejsce wzięcia do niewoli lub zgonu, h) wiadomości dotyczące ran, choroby lub przyczyny śmierci.

Według art. 16 kprcac wyżej wymienione informacje powinny być przesłane do Biura Informacji, które zobowiązane jest przekazać je stronie wojującej, której te osoby podlegają, za pośrednictwem państwa opiekuńczego i Centralnego Biura Informacji o jeńcach wojennych. Ten sam przepis nakazuje, aby strony uczestniczące w konflikcie sporządziły i przekazały sobie akty zgonów lub wykazy zgonów należycie uwierzytelnione.

Jednocześnie do obowiązku stron należy zebranie i przesłanie wzajemne, za pośrednictwem tego samego Biura, połowy podwójnych tabliczek tożsamości, testamentów lub innych dokumentów, mających znaczenie dla rodziny zmarłych, pieniędzy i wszystkich w ogóle przedmiotów znalezionych przy zwłokach, a mających wartość rzeczywistą lub pamiątkową. Przedmioty te, jak również przedmioty, których właściciele nie zdołano ustalić, powinny być odesłane w paczkach opieczetowanych wraz z deklaracjami, zawierającymi wszelkie szczegóły niezbędne do ustalenia tożsamości zmarłego posiadacza, jak również dokładny spis zawartości paczki.

4.5. Ochrona żołnierzy uczestników działań nieregularnych w niewoli

Z treści art. 43 Konwencji Genewskiej z 12 sierpnia 1949 r. o traktowaniu jeńców wojennych wynika, że każdy kombatan, który znajdzie się w rękach przeciwnika staje się jeńcem wojennym. Brzmienie przywołanego przepisu wskazuje, że każdy żołnierz, w tym

²³ Szerzej na ten temat zob. [w:] B. Doppler, *Prawo wojenne*, PCK, Warszawa 1991.

i żołnierz uczestniczący w działaniach nieregularnych, który znalazł się na terenie zaję- tym przez przeciwnika powinien uzyskać statut jeńca od chwili, kiedy znalazł się bezpo- średnio w jego władzy. Istotne jest to, że żołnierze, którzy otrzymali statut jeńca wojen- nego nie mogą w żadnym razie zrzec się częściowo lub całkowicie praw zapewnionych im przez Konwencję²⁴.

Niezależnie od istniejącej odpowiedzialności indywidualnej, za traktowanie jeń- ców wojennych odpowiada strona zatrzymująca. Statut jeńca posiadany przez żołnierzy uczestników działań nieregularnych powoduje taki skutek prawny, że powinni być oni zawsze traktowani w sposób humanitarny. Wszelkie bezprawne działania lub zaniecha- nia ze strony państwa zatrzymującego, powodujące śmierć lub poważne zagrożenie zdrowia żołnierzy uczestniczących w działaniach bojowych nieregularnych będących jeńcami wojennym znajdującymi się w jego władzy, są zakazane i uważane za ciężkie naruszenia Konwencji²⁵.

Obowiązujący zakaz rozciąga się także na żołnierzy – jeńców, którzy uczestni- czyli w działaniach nieregularnych. Oznacza to, że nie mogą być oni, okaleczani fi- zycznie ani poddani doświadczeniom lekarskim lub naukowym jakiegokolwiek rodzaju, które nie są uzasadnione leczeniem i nie leżą w ich interesie. Żołnierze ci powinni być również stale chronieni zwłaszcza przed aktami gwałtu lub zastraszenia i zniewagami. Zabronione jest także stosowanie wobec nich środków odwetowych²⁶.

Wymienione rygory powodują, że żołnierze uczestniczący w działaniach niere- gularnych będący jeńcami wojennymi mają we wszelkich okolicznościach prawo do poszanowania swej osoby i czci. Ponadto zachowują pełną zdolność cywilną, jaką po- siadali w chwili wzięcia ich do niewoli. Strona zatrzymująca może ograniczyć korzy- stanie z tych praw na swoim terytorium lub poza jego granicami, ale tylko w stopniu wymaganym przez niewolę. Jednocześnie państwo zatrzymujące jeńców wojennych zobowiązane jest do bezpłatnego ich utrzymania i dostarczania im bezpłatnie opieki le- karskiej, jakiej wymaga stan ich zdrowia. Na tej podstawie, wszyscy żołnierze uczestni- czący w działaniach bojowych nieregularnych powinni być traktowani przez stronę wo- jującą jednakowo, bez żadnej na ich niekorzyść różnicy z powodu rasy, narodowości, religii, poglądów politycznych lub z innego powodu tego rodzaju.

PODSUMOWANIE

Ustalenia poczynione w trakcie rozwiązywania wytyczonego na wstępie założenia pozwoliły uznać, że przepisy prawa wojennego służące ochronie prawnej walczą- cych stron zostały powiązane z różnymi sytuacjami (fazami) działań zbrojnych i róż- nymi zachowaniami uczestników tych działań.

Przeprowadzona analiza aktów normatywnych z zakresu prawa wojennego uprawnia zatem do konkluzji ostatecznej, w myśl której ochrona prawna dotycząca

²⁴ Szerzej na ten temat jeńców wojennych zob. [w:] *Podstawowe zasady Konwencji Genewskich i ich Protokołowi Dodatkowych*, Genewa 1983, s. 25 i nast.

²⁵ M. Flemming, *Międzynarodowe prawo wojenne. Zapobieganie konfliktom zbrojnym, odpowiedzialność za przestępstwa wojenne. Zbiór dokumentów*. Wybór, Wstęp i przypisy – M. Flemming, MON, Warszawa 1978, s. 407-408.

²⁶ M. Gąska, *Prawo wojenne na przełomie XIX i XX wieku. Rozwój prawa humanitarnego w zakresie ochrony jeńców wojennych i osób internowanych*. Opolskie Stud. Adm.-Prawne 2006, t. 3, s. 23-44.

uczestników konfliktów zbrojnych rozciąga się na wszystkie osoby, posiadające status kombatanta lub jeńca wojennego. Jeżeli zatem żołnierze uczestniczący w działaniach nieregularnych spełnią rygory ustawowe kwalifikujące ich jako „kombatantów” lub „jeńców wojennych”, wówczas nie ma prawnych przeszkód, aby korzystali oni z ochrony prawnomiędzynarodowej na ogólnych zasadach, takich jakie mają zastosowanie w stosunku do pozostałych uczestników działań zbrojnych.

LITERATURA

1. *Trybunał w Hadze: serbski zbrodniarz Goran Hadzić nie przyznał się do winy*, [w:] „Gazeta Prawna”, z dnia 24 sierpnia 2011 r.
2. Czubik P., Kurniak B., *Organizacje międzynarodowe*, C. H. Beck, Warszawa 2004.
3. de Mulinen F., *Podręcznik Prawa Wojennego dla sił zbrojnych*, Dom Wydawniczy „Bellona, Warszawa 1998.
4. Doppler B., *Prawo wojenne*, PCK, Warszawa 1991.
5. Flemming M. *Międzynarodowe prawo wojenne. Zapobieganie konfliktom zbrojnym, odpowiedzialność za przestępstwa wojenne*. Zbiór dokumentów, Wybór, wstęp i przypisy – Flemming M., MON, Warszawa 1978.
6. Flemming M., *Międzynarodowe prawo wojenne. Zbiór dokumentów*. Wybór, Wstęp i przypisy M. Flemming, MON, Warszawa 1978.
7. Gąska M., *Prawo wojenne na przełomie XIX i XX wieku. Rozwój prawa humanitarnego w zakresie ochrony jeńców wojennych i osób internowanych*. Opolskie Stud.Adm. – Prawne 2006, t. 3.
8. Gustafsson B., Nordbeck P., *Svensk soldat*, Stockholm 1994.
9. Karpowicz J., Tokarski M., *Współczesne bezpieczeństwo międzynarodowe. Wybrane Problemy*, WSOSP, Dęblin 2000.
10. Marek A., *Kodeks karny*, C. H Beck, Warszawa 2010.
11. *Podstawowe zasady Konwencji Genewskich i ich Protokołowi Dodatkowych*, Genewa 1983, t. 2.
12. Redelbach A., Wronkowska S., Ziemiński Z., *Zarys teorii państwa i prawa*, Warszawa 1994.
13. *Słownik języka polskiego PWN*, Wyd. Naukowe PWN, L-P, Warszawa 1999.
14. *Wskazania dla krajowych stowarzyszeń Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycy w sprawie ich działalności konfliktu*, Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża, Genewa 1999.
15. *Konwencja z dnia 18 października 1907 r. dotycząca rozpoczęcia kroków nieprzyjacielskich* (Dz. U. z 1927, Nr 21, poz.159).
16. *Konwencja z dnia 18 października 1907 r. dotycząca praw i obowiązków mocarstw i osób neutralnych w razie wojny lądowej* (Dz. U. z 1927, Nr 21, poz.163).
17. *Konwencja dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej z dnia 10 marca 1927 r.* (Dz. U. z 1927, Nr 21, poz. 161).

18. *Konwencja dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej z dnia 10 marca 1927 r.* (Dz. U. z 1927, Nr 21, poz. 161).
19. *Konwencja z dnia 3.07. 1933r, o określeniu napaść* (Dz. U. z 1933, Nr 93, poz. 712).
20. *Konwencja z 18.10.1907r o bombardowaniu przez morskie siły zbrojne w czasie wojny* (Dz. U. z 1936, Nr 6, poz. 66).
21. *Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., Kodeks karny* (Dz. U. z 1997, Nr 88, poz. 553).
22. *Europejska Konwencja o zapobieganiu torturom oraz niehumanicznemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu z dnia 26 listopada 1987 r.* (Dz. U. z 1995, Nr 46, poz. 238).
23. *Europejska Konwencja Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 1950* (Dz. U. z 1993, Nr 61, poz. 284).
24. *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 19 grudnia 1966r.* (Dz. U. z 1977, Nr 38, poz. 167).
25. *Regulamin Działań Wojsk Lądowych, Warszawa 2008, Rozkaz Nr 553/DWL Dowódcy Wojsk Lądowych z dnia 03 listopada 2008 r.*

LEGAL PROTECTION OF SOLDIERS IN IRREGULAR ACTION

Summary

In today's armed conflicts the laws of war that limit the freedom of using the methods and means on the battlefield by warring parties are applied. The essence of these laws is to prevent excessive and unreasonable consequences of military action on soldiers who, for various reasons, cannot participate in further combat. These rules apply to the soldiers participating both in regular activities and irregular ones.

Keywords: *legal protection, laws of war, irregular activities, soldiers fighting and excluded from combat, wounded and sick soldiers*